

OCENE IN POROČILA

Miroslav Pahor-Janez Šumrada, **Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja**. I. in II. del. Ljubljana : SAZU, 1987. XCVIII + 852. (Viri za zgodovino Slovencev, knj. 10.)

Priprava sodobnega natisa statotov srednjeveškega Pirana, ki ga je v okviru serije Viri za zgodovino Slovencev načrtoval Zgodovinski inštitut »Milka Kosa« ZRC na SAZU, je imela nenavadno usodo. Pobudi se je odzval pokojni Miroslav Pahor (1922—1981), ravnatelj piranskega Pomorskega muzeja »Sergej Mašera«, sicer odličen poznavalec piranske zgodovine. Smrt je preprečila, da bi delo dokončal. Rokopis, ki ga je zapustil, žal ni bil zrel za natis, kljub temu pa je predstavljal solidno podlago za dokončno obdelavo gradiva. Ko je po Pahorjevi prezgodnji smrti prevzel redakcijsko delo Janez Šumrada, sodelavec Zgodovinskega inštituta Milka Kosa, je na podlagi modernih znanstvenih edicijskih principov na novo zasnoval koncepcijo edicije. Pahorjevo zasnovno je sicer pustil nedotaknjeno, saj je Pahor opravil izredno zahtevno delo pri prepisovanju in kolacioniranju primarnih virov. Vendar se je Pahor omejil na prepise fragmentov prvega statuta iz leta 1274, rokopisov statuta iz leta 1307, 1332, 1358, ki jih hranijo v Piranskem arhivu, ter edinega ohranjenega izvoda statuta iz leta 1384. V edicijo je vključena Pahorjeva spremna študija (82 str. tipkopisa), ki pa so jo F. Gestrin, S. Vilfan in J. Šumrada dopolnili in deloma preoblikovali. J. Šumrada je sicer upošteval Pahorjevo zamisel, vendar jo je znatno razširil. Odločil se je, da v izdajo piranskih statotov pritegne vse evidentirane ohranjene rokopise statotov (tiste, ki jih hranijo v Piranskem arhivu, in tiste, ki se nahajajo v Biblioteca civica v Trstu) in vse dosedanje kritične izdaje piranskega statuta (Petronijevo, Kandlerjevo in De Franceschijevo). S tem je edicijo vsebinsko razširil in kritično poglobil. Besedilo posameznih redakcij je skušal med seboj povezati tako, da se je izognil dobesedni objavi posameznih izdaj in je na ta način celotno edicijo zelo racionaliziral. J. Šumrada je dodal k posameznim členom obsežen znanstven aparat (Pahorjevi prepisi so bili opremljeni s sorazmerno redkimi opombami), izdelal konkordančne tabele, vse pa dopolnil s pomagali, indeksom kazal. Na ta način je izdaja piranskih statotov postala za praktično uporabo zelo priročna.

Opozoriti je treba tudi na uvodno poglavje, v katerem je dal Pahor (s predelovalci) prvi celovit pregled piranskega komunalnega prava, ki je bil v uporabi vse do konca Beneške republike (1797). Razvoj zakonodaje v Istri in s tem tudi v Piranu vključuje avtor v politična dogajanja v Istri ob upoštevanju vpliva zunanjih političnih sil. Prvi statut mesta Pirana iz leta 1274 je najstarejši tovrstni dokument na področju Istre in med najstarejšimi na sedanjih jugoslovanskih tleh. Najstarejša poznana statutarna kodifikacija na področju Dalmacije je statut mesta Splita iz leta 1240, njej pa po starosti sledita statut Korčule (1265) in Dubrovnika (1272). Na področju današnje Slovenije je Piran prvo mesto, ki je kodificiralo pravne predpise v enotno knjigo statuta. Naravno je, da prvi piranski statut ni nastal naenkrat, temveč je rezultat dolgotrajnega procesa, ki sega tja v 10. stoletje in katerega podlaga je običajno pravo. V statutu srečamo elemente rimskega municipalnega prava (čeprav ne tako dosledno kot v Dalmaciji) in elemente, prevzete iz fevdalnega prava. Fevdalno pravo je prodrlo v istrska mesta ne samo preko darovnic in meddržavnih pogodb, temveč tudi preko obstoječega prava mejne grofije Istre. To pravo se je afirmiralo v času istrskih mejnih grofov, med katerimi so pomembno vlogo igrali oglejski patriarhi. Ti pa so bili skoraj stalno odsotni iz Istre. Prav zaradi tega se je utrdila vloga zbora odraslih meščanov — arengo. Ta razvoj je privedel do cepitve oblasti med okorelimi fevdalci in nastajajočimi komunalnimi organi z arengo, konzuli in potestati. Statut iz leta 1274, ki se je ohranil le v fragmentih — iz ohranjenega teksta je razvidno, da ga je sestavljalo 10 knjig — je nastal v času, ko je kapetansko mesto zasedal Benečan Giovanni Campolo. Velika Campolova zasluga je v tem, da je prvi v Istri zbral v smotrno urejen in enoten kodeks vse tiste zakonske prvine, ki so bile v rabi že stoletja. Statut iz leta 1274 je bil sad kompromisa med tremi ali celo štirimi strankami, ki so se tedaj v Piranu borile za oblast.

Kmalu po sprejetju prvega statuta v Piranu se je politična situacija spremenila. Leta 1283 so si Benetke podredile Piran, zato je leta 1307 dobil Piran nov statut. Ta je skrajšana, za beneško zasedbo občine prilagojena kopija statuta iz leta 1274. Tudi ta statut je razdeljen na 10 knjig, vsaka pa ima večje ali manjše število členov. Eden od vzrokov izdaje novega statuta je tudi spremenjena notranja situacija v Piranu. V tem času je prišlo namreč do zapiranja velikega sveta (v dalmatinskih mestih šele v tridesetih letih 14. stoletja). Oblast arenga je bila postopoma, vendar dokončno omejena le na potrjevanje sklepov velikega sveta.

Praksa je bila, da so v Piranu statut obnavljali vsakih 25 let. Leta 1332 je bil izdelan nov statut. Če pomeni statut iz leta 1307 začetek, pomeni statut iz leta 1332 utrjevanje velikega sveta in celotne občinske oblasti. Gre za bistveno spremembo v strukturi oligarhije, ki dopušča večjo koncentracijo oblasti manjšemu številu plemiških rodbin. Predvsem je to doba merjenja moči med velikim svetom in potestatatom, predstavnikom osrednje beneške oblasti.

Med vsemi redakcijami piranskih statotov je redakcija iz leta 1358 najbolj problematična in se od statuta iz leta 1332 najbolj oddaljuje. Uvajajo se novi uradi; zanimiv je tudi predpis, ki plemiškim rodbinam prepoveduje opravljati mesarsko obrt in jo proglašja za nečastno (podoben predpis je bil sprejet tudi v Dubrovniku).

Statut iz leta 1384 pomeni dokončno in popolno afirmacijo piranske oligarhije. Arengo izgubi vsak političen pomen. Merjenje moči med velikim svetom in potestatatom se je končalo v škodo slednjega. Posebna komisija, »svet modrih« je celotni statut na novo preoblikovala. Vendar je za ta statut značilno, da je komisija pred notarja Marca Caviana, ki je pisec statuta, postavila posebno zahtevo. Statut naj bi bil na znotraj — jezikovno in na zunaj — oblikovno čimbolj dovršen. Caviano je svoje delo izvrstno opravil. Statut je bil na zunaj videti eleganten, bil pa je tudi jezikovno svojevrstno oblikovan. Prvič v zgodovini na jugoslovanskih tleh je notar uporabil akrostih, v katerem je poleg drugih smiselnih tekstov zapisano tudi ime notarja. Zdi se, da so bili akrostihi v poslednjem piranskem statutu Cavianova skrivnost. To posebnost je odkril M. Pahor, kajti tega niso opazili dotedanji izdajatelji piranskega statuta. Nicola Petroni Caldani je imel za predlogo tiskane izdaje leta 1606 izgubljeni drugi izvod statutarne redakcije iz leta 1384.

J. Šumrada je v izdaji upošteval tudi knjigi dodatkov (additiones) k statutom. Že leta 1367 je veliki svet izdal knjigo dodatkov. Nova knjiga je bila uvedena 1410; vanjo so bili zabeleženi novi predpisi od leta 1416 do 1602. Zakonodaja se je torej v Piranu nenehno izpopolnjevala. Upoštevanje vseh ohranjenih rokopisov in prepisov piranskega statuta ter dodatkov daje ediciji še prav posebno vrednost. Z izredno akribijo je redaktor dokazal, da prav te, na oko drobne razlike skrivajo pomembne pravnozgodovinske posebnosti in podrobnosti. Prav to pa je bila šibka stran dosedanjih edicij piranskega statuta, starejša Pietra Kandlerja in novejša iz leta 1960 Camilla de Franceschija.

V posebnem poglavju razpravlja J. Šumrada o doslej evidentiranih primarnih virih — ohranjenih rokopisih, navaja podrobne podatke o vsakem statutu, ugotavlja medsebojno odvisnost na podlagi genealoškega debela, opozarja na marginalne beležke ter daje opise materiala, na katerem so statuti pisani, o poškodbah, o velikosti. Prav tako podrobneje analizira dosedanje objave piranskih statotov ter ugotavlja njihove pomanjkljivosti. Končno daje tudi navodila za uporabo gradiva. Navodila za uporabo so objavljena tudi v italijanščini.

Edicija piranskih statotov je primer sodobne izdaje pravnih virov, plod dela zgodovinarjev. Predstavlja pomemben prispevek slovenskega zgodovinskega raziskovanja razvoja obalnih mest v slovenskem delu Istre.

Ignacij Voje

Knjiga odredaba dubrovačke carinarnice 1277. Dubrovnik : Historijski arhiv, 1989. 156 strani.

Dubrovnika zakonodaja je izredno bogata. Njena osnova je dubrovniški statut (Liber statutorum civitatis Ragusii), ki je bil napisan leta 1272. Temu so kasneje sledili še trije zborniki zakonov in to: Knjige vseh reformacij — Liber omnium reformationum (izdal leta 1936 v publikacijah SANU Aleksander Solovjev), Zelena knjiga — Liber viridis (izdal 1984 v publikacijah SANU Branislav M. Nedeljković; glej mojo oceno v ZČ 40, 1986, str. 345—346) in Rumena knjiga — Liber Croceus (za izdajo pred smrtjo pripravil tekst B. M. Nedeljković). Dubrovniški statut je ostal v rokopisu ves čas obstoja Dubrovnika republike. Kaže, da so stari Dubrovčani bolj zaupali orumenelimi pergamentnim listom in kaligrafski pisavi svojih notarjev kot pa izumu Gutenbergga. Zato so raje neumorno prepisovali svoj statut, kot pa da bi ga natisnili. Šele 632 let po sprejetju je bil ta pomembni pravni spomenik tiskan. Obsežno in težaško redakcijsko delo sta opravila dva priznana učenjaka Valter Bogišić in Konstantin Jireček. Njuno delo je bilo toliko težje, ker se original statuta ni ohranil, ampak je najstarejši prepis šele iz 15. stoletja. Njuna kritična objava statuta je izšla leta 1904 v IX. zvezku serije zgodovinsko-pravnih spomenikov Južnih Slovanov — Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium. Ta knjiga danes predstavlja pravo knjižno redkost.

Posebno pozornost je med raziskovalci dubrovnika preteklosti pritegnila sedma knjiga dubrovnika statuta, ki je posvečena pomorstvu. Prvi jo je objavil v Trstu 1882 Josip Delčić. Z njo so se ukvarjali še Vladislav Brajković, Marko Kostrenčić in Ante Marinović. Ob 700-letnici kodifikacije dubrovnika statuta leta 1972 je izšel v